

До спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-49
у Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
ШУЛЬГИ ВІКТОРІЇ ОЛЕКСІЇВНИ
«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНИХ
ЦІННОСТЕЙ В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»,
представлену на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне
право»

1. Актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Захист культурних цінностей - це та справа, яка, як правило, асоціюється з фахівцями з культурної спадщини, такими як археологи, мистецтвознавці, антропологи та музейні працівники. Однак, усвідомлення важливості збереження культурних цінностей, їх ролі, як частини культурної спадщини, яка є одним із найважливіших ідентифікаційних чинників будь-якого народу, свідченням його місця, ролі і вкладу в історію розвитку людської цивілізації, спонукає до створення правових норм, покликаних регулювати відносини із захисту цих цінностей, їх збереження для майбутніх поколінь. Дійсно, культурні цінності роблять внесок у світ і в усе наше життя не лише завдяки фундаментальній науковій інформації, яку вони передають, але й завдяки своїй історичній значущості та крихкості, а також тому, що вони об'єднують людей, незважаючи на їхні відмінності.

Потреба у правовій регламентації захисту культурних цінностей, зокрема і на міжнародному рівні обумовлюється різноманітними

чинниками, як власне, природними, так і економічними, політичними. Культурна спадщина є не лише носієм історичної інформації, але і вигідним товаром, який на міжнародних ринках часто стає предметом спекуляцій та інших правопорушень. Війни, збройні конфлікти міжнародного і неміжнародного характеру також завдають непоправної шкоди культурним цінностям, стають причиною їх фізичної втрати. Як відомо, філософське та наукове осмислення необхідності захисту культурних цінностей в разі збройного конфлікту створило ґрунт для розвитку цілого міжнародно-правового інституту, зробило можливим поступову проліферацію міжнародно-правових норм, які обмежують свавілля воюючих сторін під час збройного конфлікту.

Попри те, що сучасні держави докладають значні зусилля для захисту культурних цінностей, правові механізми у цій сфері розвиваються не надто інтенсивно. При цьому слід зауважити, що саме на теренах Європи, юридичний інструментарій, який створений саме в рамках інтеграційних об'єднань можна назвати найбільш ефективним. Так, ще у 1954 р. державами-членами Ради Європи була укладена Європейська культурна конвенція, відповідно до ст. 5 якої «Кожна Договірна Сторона розглядає предмети, які мають культурну цінність для Європи і які передаються під її нагляд, як складову частину загальної культурної спадщини Європи, вживає відповідних заходів для їхнього збереження і забезпечує розумний доступ до них».

Не залишилися осторонь і Європейські співтовариства. У Договорі про Європейське економічне співтовариство 1957 р. , були закладені норми, які містили виключення щодо свобод внутрішнього ринку стосовно культурних цінностей, на ввезення, вивезення яких встановлювалися окремі правила, метою яких був захист національної культурної спадщини, яка являє собою художню, історичну чи археологічну цінність.

Сьогодні саме Європейський Союз є прикладом найбільш ґрунтовного та повного регулювання, як обігу так і захисту культурних цінностей.

А отже представлена Вікторією Олексіївною Шульгою дисертаційна робота на тему « Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу» є, поза сумнівом, актуальною.

Своєчасність та практична значущість цього дослідження підтверджується також тим, що поступова інтеграція України в ЄС, а саме набуття нею 23.06.2022 р. статусу держави-кандидата, вимагає подальшої адаптації вітчизняного законодавства у сфері збереження культурної спадщини до відповідного законодавства Європейського Союзу.

Тематика дисертаційного дослідження Шульги В.О. відповідає напрямам наукових досліджень кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і виконана в межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954) та фундаментального наукового дослідження «Система національної безпеки України у XXI ст. (невійськовий аспект): трансформація підходів до правового регулювання» (державна реєстрація №0121U109548).

2. Оцінка ступеня наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, рівня виконання поставленого наукового завдання, оволодіння методологією наукової діяльності

Дисертаційне дослідження Шульги В. О. виконане на високому науковому та методологічному рівні про що свідчать завдання дослідження, методологія роботи, її наукова новизна.

Міжнародно-правові дослідження з проблематики, обраної Вікторією Олексіївною, практично відсутні у вітчизняній науці міжнародного права.

Наукова новизна визначається сутністю постановки правових проблем, викладенням нових ідей та ідентифікації тенденцій правового регулювання захисту культурних цінностей у Європейському Союзі.

Наведені у її дисертації теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації можуть розглядатися як достатньо обґрунтовані та достовірні.

Достовірність положень дисертації в яких конкретизовано наукову новизну забезпечується також обґрунтованими посиланнями на значну кількість монографічних та нормативних джерел у сфері міжнародного права та права ЄС, рекомендаційні, доктринальні та аналітичні матеріали з досліджуваної проблеми (204 найменування). Це дозволило авторці сформулювати висновки і пропозиції, які характеризуються актуальністю і практичною спрямованістю. Отже теоретичне підґрунтя роботи цілком відповідає її меті та змісту, є достатнім для проведення глибокого і всебічного дослідження, формування положень та висновків.

На обґрунтованість і достовірність отриманих результатів вказує вдало застосована методологія дослідження.

Так, для досягнення поставленої мети і розв'язання окреслених завдань, а також з для формулювання коректних суджень та висновків було використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних (спеціально-юридичних) методів пізнання. У дисертації належним чином використано метод об'єктивності, історико-правовий, формально-логічний, діалектичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогностичний та інші загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Емпіричний базис дисертаційної роботи сформовано на основі численних міжнародних договорів, резолюцій, рекомендацій універсальних та регіональних міжнародних організацій, установчих Договорів ЄС, угод ЄС з третіми країнами, та між державами-членами

Європейського Союзу, актів вторинного права ЄС, актів Комісії ЄС, Ради ЄС, Європейської Ради, рішень Суду Справедливості ЄС (Суду Європейських Співтовариств). Використаний емпіричний базис забезпечує достовірність та адекватність положень та результатів дослідження, відповідності пропозицій дисертантки реальному стану речей.

Вдалою та обґрунтованою з наукової точки зору є архітектоніка наукової праці. Авторкою повно та всебічно розкрито предмет дослідження, не викликають зауважень і його хронологічні межі. Вікторії Олексіївні вдалося в цілому запропонувати раціональну структуру дослідження, а отже робота є логічно обґрунтованою, а викладений матеріал відповідає поставленим завданням, об'єкту і предмету дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та 2 додатків.

У вступі до роботи обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержання, апробація результатів дисертації та публікації.

Визначивши у якості мети «отримання наукових та практичних висновків щодо особливостей правового регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, а також співробітництва України та ЄС у цій сфері та наближення законодавства України до *acquis* ЄС» дисертантка за результатами узагальнення теоретичних та емпіричних даних дослідила та визначила зміст поняття «культурні цінності» у правовій доктрині, міжнародному праві та праві ЄС (стор. 12-57); передумови становлення та розвитку права ЄС у сфері захисту культурних цінностей (стор. 58-85); встановила особливості компетенції ЄС та межі повноважень держав-членів у сфері захисту культурних цінностей (стор. 86-91); особливості обігу культурних цінностей у рамках Спільного ринку

ЄС (стор. 103-112); особливості правових механізмів захисту культурних цінностей у праві ЄС (стор. 112-128); надала правову характеристику механізмів захисту культурних цінностей у рамках Спільного ринку та Спільної торговельної політики Союзу (стор. 103-128); визначила механізми, які застосовуються ЄС для підтримки заходів держав-членів щодо захисту культурних цінностей (стор.); розкрила особливості співробітництва ЄС з міжнародними організаціями і третіми країнами у сфері захисту культурних цінностей (стор. 128-145); надала правову характеристику захисту культурних цінностей у рамках співробітництва ЄС з Україною та оцінила стан відповідності національного законодавства *acquis* ЄС у цій сфері (стор. 145-157).

Використані у дисертаційній роботі Шульги В.О. теоретичний, інструментальний та емпіричний базиси дослідження, логіка викладення матеріалу та міра апробації результатів дисертації дають можливість дійти висновку про достатню обґрунтованість та достовірність представлених у роботі результатів, належне виконання дисертанткою поставленого наукового завдання (мети дослідження) та оволодіння методологією наукової діяльності.

На особливу увагу заслуговує, зокрема ґрунтовне дослідження авторкою поняття «культурні цінності» у національному праві України та міжнародно-правових документах, та зроблений на цій основі висновок про відсутність універсального визначення поняття культурних цінностей. Так, дисертантка стверджує, що термін «культурні цінності» та його еквіваленти в автентичній редакції міжнародних договорів іноземними мовами може набувати різного змістовного наповнення залежно від мети та цілей конкретного міжнародного акту. При цьому Шульга В.О. зауважує, що у праві Європейського Союзу термін «цінність» (англ. “value”) як такий не використовується для позначення поняття культурних цінностей в автентичних текстах нормативних актів Союзу його

офіційними мовами. Натомість у праві ЄС у зв'язку із термінологічним розмаїттям щодо означеної категорії, яка є об'єктом правового захисту, часто спостерігається відсутність єдності у використанні понять для позначення одних і тих самих категорій. Авторка також звертає увагу на таку особливість, яка притаманна термінології документів ЄС, які присвячені проблематиці захисту культурних цінностей, як інтерлінгвістична (міжмовна) невідповідність, що повинно враховуватися під час наближення законодавства України до права ЄС.

Позитивним можна вважати припущення авторки про те, що Європейський Суд Справедливості міг би стати тією установою, яка може визначити критерії встановлення «національності» культурних цінностей, які визначаються як «національні скарби» у світлі ст. 36 ДФЄС з огляду на його юрисдикцію надавати офіційне тлумачення установчих договорів Союзу та актів вторинного права відповідно до ст. 19 ДФЄС. Правова позиція Суду ЄС з цього приводу дозволила би забезпечити єдність при застосуванні права ЄС державами-членами (стор. 55).

Аналізуючи становлення правової регламентації захисту культурних цінностей у ЄС дисертантка слушно зауважує, що захист культурних цінностей у праві Співтовариств почав формуватися у контексті розбудови спільного ринку як національний протекційний механізм забезпечення охорони національної культурної спадщини держав-членів Співтовариств в умовах дії принципу свободи руху товарів (стор. 61). Одночасно Вікторія Олексіївна наголошує, що посилення інтересу держав-членів до проблематики необхідності захисту культурної спадщини і винесення цих питань на обговорення на найвищому рівні в рамках Співтовариств відбувався під впливом взятих ними міжнародних зобов'язань, що були спрямовані на забезпечення захисту культурних цінностей, за договорами ЮНЕСКО та Ради Європи.

Слід погодитися із твердженням дисертантки про те, що «складність у прийнятті уніфікованого для всіх держав-членів визначення поняття «культурні цінності» у праві ЄС зумовлена специфікою правової природи повноважень Європейського Союзу у сфері, що стосується обігу культурних цінностей. З одного боку, вона має культурний вимір, а з іншого – економічний, а відтак охоплює різні за своєю правовою природою види компетенції ЄС» (стор. 86).

Важливе значення для розуміння особливостей правової регламентації захисту культурних цінностей має висновок авторки про те, що таке регулювання охоплюється різними видами компетенції ЄС, зокрема допоміжною компетенцією, де ЄС має право приймати нормативні акти для заохочення, підтримки та доповнення дій держав-членів щодо збереження та охорони культурної спадщини; виключною компетенцією, у рамках якої ЄС визначає правові засади обігу культурних цінностей у межах митної території Союзу, правила конкуренції, необхідні для функціонування внутрішнього ринку ЄС тощо; спільною компетенцією, у межах якої ЄС визначає специфіку обігу культурних цінностей у рамках внутрішнього ринку ЄС, а також заходи Союзу у сфері протидії та боротьби зі злочинністю проти культурних цінностей при реалізації мети та цілей простору свободи, безпеки і справедливості ЄС (підрозділ 1. 4., стор. 95, 166).

До переваг дисертаційного дослідження можна віднести висновок Шульги В.О. про те, що чинний механізм захисту культурних цінностей у Європейському Союзі охоплює три рівні: 1) міжнародний рівень; 2) наднаціональний рівень; 3) національний рівень держав-членів. Існуючий трирівневий механізм суттєво посилює ефективність заходів, спрямованих на захист культурних цінностей у межах Європейського Союзу (стор. 97, 166, 167).

Розглядаючи специфіку національного рівня механізму захисту культурних цінностей у ЄС, дисертантка резюмує, що оскільки положення чинних міжнародних договорів здебільшого мають загальний характер, а правом ЄС не забезпечується увесь спектр захисту культурних цінностей з огляду на специфіку компетенції Союзу і розподілу повноважень з державами-членами, саме останні несуть головну відповідальність у забезпеченні захисту культурних цінностей у межах національних юрисдикцій, а норми національного законодавства мають важливе значення в загальному механізмі захисту культурних цінностей у рамках ЄС». Цей висновок, на мою думку, має важливе практичне значення для України у зв'язку з необхідністю подальшого впровадження інструментів захисту культурних цінностей в умовах поглиблення євроінтеграційного поступу нашої держави (стор. 100).

Слід погодитися із міркуваннями Шульги В.О., що статтею 36 ДФЄС передбачено захист культурних цінностей, які мають статус національних скарбів за національним законодавством, у формі заборони або обмежень на переміщення з території держави-члена. При цьому положення національного законодавства або рішення про захист має відповідати принципам правової визначеності, недискримінації, обґрунтованості та пропорційності (стор. 108).

У своїй роботі Вікторія Олексіївна слушно вказує, що важливим механізмом захисту у праві ЄС є механізм єдиних стандартів щодо експортного контролю переміщення культурних цінностей за межі митної території Союзу. На сьогодні єдині правила контролю при здійсненні торгівлі з третіми країнами визначаються Регламентом Ради 116/2009 про експорт культурних цінностей, який є обов'язковим і має пряму дію в усіх державах-членах ЄС. При цьому вимоги щодо експорту культурних цінностей, не охоплених Регламентом 116/2009, визначаються національним законодавством держав-членів ЄС (стор. 113). Авторка

аналізує переваги створення комплексної централізованої електронної системи імпорتنих та експортних ліцензій держав-членів ЄС щодо культурних цінностей, яка б могло підвищити ефективність захисту культурних цінностей під час реалізації спільної торгівельної політики (стор. 117).

Важливим є також звернення авторки до аналізу документів ЄС які запроваджують обмеження щодо переміщення на митну територію ЄС культурних цінностей з третіх країн, щодо яких застосовувалися обмежувальні заходи. Одночасно Шульга В.О. вказує, що у ЄС не передбачено спеціальних обмежень щодо торгівлі культурними цінностями з територій, які не контролюються урядом України, або імпортуються або тимчасово переміщуються з країн, щодо яких запроваджені обмежувальні санкції у відповідь на повномасштабну війну (росії, білорусії, Ірану) (стор. 127).

Важливим внеском дисертантки є, поза сумнівом, аналіз співробітництва України і ЄС у сфері захисту культурних цінностей. Авторка здійснила ретельний аналіз нормативних актів та політичних документів, які регламентують цю сферу співпраці між нашою державою та ЄС (стор. 145-153).

Також на схвальну оцінку заслуговують висновки Вікторії Олексіївни щодо відповідності національного законодавства України *aquis* ЄС у сфері захисту культурних цінностей (стор. 155-157)

3. Наукова новизна теоретичних результатів дослідження полягає у тому, що воно є першим у вітчизняній науці міжнародного права дослідженням, яке присвячене комплексному розкриттю теоретичних і практичних питань щодо правового регулювання захисту культурних цінностей у праві Європейського Союзу, становлення та генези права ЄС у сфері захисту культурних цінностей, особливостей розподілу повноважень ЄС і держав-членів, правових механізмів захисту культурних цінностей у

праві ЄС, а також особливостей співробітництва України та ЄС у цій сфері та наближення національного законодавства до *acquis* ЄС.

За результатами його проведення сформульовано низку нових наукових положень та висновків.

Зокрема дисертантка вперше здійснила спробу визначити особливості механізму захисту культурних цінностей у праві ЄС, який є комплексним і охоплює взаємодоповнюючі правові, економічні та організаційні заходи, що реалізуються на рівні ЄС та держав-членів та визначають особливий правовий режим їхнього обігу у рамках Спільного ринку ЄС, заходи протидії та запобіганню їхньому незаконному переміщенню з території держав-членів, а також засади співробітництва з третіми країнами та міжнародними організаціями.

Внеском у науку міжнародного публічного права є встановлення авторкою особливостей правових засад співробітництва України та ЄС у сфері захисту культурних цінностей та надання правової оцінки стану відповідності національного законодавства *acquis* ЄС у цій сфері.

Самостійним результатом дослідження, який має наукову новизну, є визначення особливостей застосування механізму захисту культурних цінностей на основі ст. 36 ДФЄС у рамках Спільного ринку ЄС та обґрунтована теза про те, що запровадження відповідних захисних заходів є суверенним правом кожної держави-члена, однак має відповідати загальним принципам права ЄС: принципам правової визначеності, недискримінації, обґрунтованості та пропорційності.

Варто позитивно відзначити прагнення авторки розвинути існуючі положення про існування балансу між правовим режимом свободи руху товару як фундаментальної свободи Спільного ринку ЄС та правом держав-членів застосовувати захисні засоби торгівлі щодо руху культурних цінностей у рамках митної території Союзу.

Цілком аргументованим можна вважати висновок авторки про необхідності врахування змісту поняття культурних цінностей у рамках конкретного міжнародного договору для належної імплементації міжнародно-правових зобов'язань у національному законодавстві.

Таким чином, дисертація В.О. Шульги за кількістю і якістю положень наукової новизни, їх концептуальним характером відкриває шляхи для подальших більш поглиблених і спеціально спрямованих наукових досліджень у сфері правового регулювання захисту культурних цінностей у Європейському Союзі та загалом на міжнародному універсальному, та регіональному рівнях.

4. Оцінка наукових публікацій здобувача

Відповідно до чинних вимог, основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи, зокрема ті, що складають елементи наукової новизни, висвітлені в опублікованих наукових працях здобувача.

За темою дисертаційної роботи опубліковано 3 статті у наукових фахових виданнях України, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, які повністю відповідають вимогам п.п. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, 2 статті у закордонних виданнях з юридичної тематики, 5 тез доповідей за результатами проведених науково-практичних конференцій. Зазначені публікації підтверджують досягнення здобувачем необхідного рівня апробації теоретичних положень, рекомендацій та висновків дисертації.

Таким чином, загальна кількість, зміст, ступень наукової обґрунтованості, елементи наукової новизни, а також відповідність

наукових публікацій темі дисертації свідчить про їх високий науковий рівень та відповідність чинним вимогам щодо опублікування результатів дисертації на здобуття наукових ступеня доктора філософії.

5. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи В цілому позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх автором, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. На стор. 45 дисертаційної роботи авторка при характеристиці особливостей термінології документів ЄС, які присвячені проблематиці захисту культурних цінностей, вказує на їхню є інтерлінгвістичну невідповідність.

При цьому вбачається, що дисертантці слід було звернути увагу на те, чи на практиці впливає така відмінність на обсяг правового захисту і надати пояснення з цього приводу.

2. Хотілося б почути думку авторки також щодо перспектив подальшої співпраці між Україною та ЄС щодо захисту культурних цінностей, враховуючи триваючу агресію РФ проти нашої держави і ті ризики, які можуть виникати у зв'язку зі спробами незаконного ввезення на митну територію ЄС таких цінностей.

3. Робота б набагато виграла, якби авторка окремо звернула увагу на сучасні проблеми захисту культурних цінностей в умовах збройних конфліктів і ролі ЄС у виробленні правового інструментарію охорони культурних цінностей під час таких конфліктів.

4. На стор. 132-133 дисертантка зауважує, що «значною практичною проблемою для держав-членів ЄС є відсутність єдиних законодавчих підходів щодо криміналізації та пеналізації протиправних діянь, спрямованих проти культурних цінностей. У зв'язку з цим Європейська Комісія рекомендує державам-членам ратифікувати

Конвенцію Ради Європи про злочини у сфері культурних цінностей від 03.05.2017 (Нікосійську конвенцію).

Які, на думку авторки, можуть бути ще запропоновані заходи з уніфікації кримінально-правових норм у сфері захисту культурних цінностей на рівні ЄС.

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження і запитання, хоча й стосуються важливих аспектів обраної дисертанткою теми, суттєво не впливають на загальне позитивне враження від роботи та не змінюють її загальної позитивної оцінки як самостійного і завершеного наукового дослідження. Саме зауваження доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та значущості теми, самого дослідження, підкреслюють вагомість внеску дисертантки в теоретичну будову перспектив розвитку науки міжнародного права.

6. Загальний висновок.

Дисертація Шульги В.О. на тему «Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу» може бути визнана завершеною науковою працею, в якій отримано наукові та практичні результати, що у сукупності спрямовані на вирішення актуальних науково-практичних проблем особливостей правової регламентації питань захисту культурних цінностей у Європейському Союзі.

За результатами проведеного аналізу можна констатувати наступне: тема дисертації, положення та результати, представлені у роботі, відповідають паспорту спеціальності 293 «Міжнародне право»; дисертація містить положення та результати, які характеризуються науковою новизною та практичною цінністю; теоретичне та методичне підґрунтя висновків та пропозицій дисертанта свідчать на користь достовірності отриманих результатів; за рівнем наукової новизни представлені у дисертаційній роботі результати відповідають рівню дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії; кількість та зміст наукових

публікацій відповідають чинним вимогам для апробації результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

На підставі наведених аргументів можна дійти до висновку, що дисертація Шульги В.О. «Правове регулювання захисту культурних цінностей в праві Європейського Союзу» є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності та яка відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та Вимогам до оформлення дисертації, які затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. за № 40 (із відповідними змінами та доповненнями), а її авторка – Шульга Вікторія Олексіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

Офіційний опонент:

**Доктор юридичних наук,
доцент кафедр адміністративного права
та процесу, фінансового та
інформаційного права
Львівського університету бізнесу та права**

Кошиков Д.О.